
„Tőled, veled és dicsőségedre”: II. Péter, mint I. Péter

Jekatyerina Boltunova ismertető írása elején rámutat, hogy I. Péter császár uralkodása új társadalmi, politikai, sőt szimbolikus narratívát jelenített meg a XVIII. századi orosz történelemben. II. Katalin, Jelizaveta Petrovna és Anna Joannovna csak I. Péter mítoszára apellált. A nagyapja halála után két évvel trónra kerülő, siheder II. Péter esetében beszélhetünk a hatalmi legitimáció alternatív gyakorlatának kezdetéről.

Egyfelől a klasszikus történetírás II. Péter uralkodását különböző politikai áramlatok harcaként tárgyalta, amelyek közül az egyik elvetette I. Péter reformjainak folytatását, visszatérve a régi orosz renchez, csökkentve a külpolitikai aktivitást, visszaadva Moszkvának fővárosi funkcióit. Másfelől viszont II. Péter külön helyet foglal el az első orosz imperátor örökösei közt. I. Katalintól eltérően II. Péter alakja Nagy Péter személyes részvételén kívül formálódott. Ezen túl a fiatal cár trónöröklési jogát mind a hagyomány (a dinasztia férfiágának leszármazottja volt), mind a jog (I. Katalin végrendelete) alátámasztotta. A cár fiatal kora miatt személyiségét nem saját maga, hanem A. D. Mensikov, azután a Dolgorukijok által vezetett Legfelső Titkos Tanács alakította ki. Ez azzal járt, hogy az új cárnál a hatalom reprezentációja nem feltétlenül esett egybe Nagy Péter korának alapelveivel. Boltunova rámutat arra is, hogy 1715-től a Romanov dinasztiában bonyolult szituáció alakult ki, ugyanis még egy Péter született: Pjotr Petrovics. A hatalom öröklésében a két utód: a fiú és az unoka egyaránt I. Péterre apellált, csak egymással ellentétes vonalon. A két Péter idején növekedett Mensikov és Katalin aktivitása, akik Nagy Péter új házasságából született gyermekei trónöröklése érdekében próbáltak nyomást gyakorolni Péterre. Az I. Péter és fia, Alekszej közötti konfliktus kiéleződése tovább bonyolította a helyzetet. Végül a cárevis kivégzésével és Pjotr Petrovics gyors elhunytával a szituáció megváltozott.

II. Péter 1727. május 7-én került trónra. A hatalom átvétele három részből álló: jogi, katonai és egyházi szertartás során ment végbe. Az elsőben

a dinasztia tagjai, a katonai és a polgári főméltóságok felesküdtek az új cárra. Mindez az instabil politikai szituációban I. Katalin végrendeletével alátámasztva a hatalom átadásának biztonságát és az új uralkodó legitimitásának erősítését szolgálta. A rituálé katonai és egyházi részében a preobrazsenszkojei és a szemjonovszkojei ezredek tettek esküt, a szertartás a Téli Palota házi kápolnájában fejeződött be. A ceremónia középpontjában tehát a hadsereg, pontosabban a péteri gárdaezredek és az egyház állt. II. Péter uralkodása a pravoszláv hagyományokhoz való ragaszkodás demonstrálásával és Nagy Péter kora katonai nagyságának kiemelésével kezdődött. Az elődök dicső tetteinek követését hangoztatták II. Péter trónra lépésekor az oroszországi külföldi diplomaták is.

Az új imperátor-cár nimbusza első verzióját I. Katalin halála után a régensként a kiskorú uralkodó mellett álló A. D. Mensikov alakította ki. Boltunova kiemeli, hogy a fiatal cár és Mensikov az I. Katalin halála utáni napokat együtt töltötték. 1727. május közepén az uralkodó nem a Téli Palotába, hanem Mensikov lakhelyére ment. Így Mensikov palotája de facto cári rezidencia lett. Mindez a többi főúr elégedetlenségét eredményezte, hiszen világosan mutatta megingó státuszukat. Érdekes, hogy Mensikov palotájának hatalmi központtá alakítását később a herceg egyik „bűnéül” rótták fel. Mindenesetre az uralkodó és Mensikov együttléte lehetővé tette az utóbbinak, hogy kikényszerítse lánya, Marija és Péter cár eljegyzését és alkalmat adott egyéb „ármánykodásra”. Boltunova megjegyzi, hogy egyes források és történelmi vélekedések szerint az előbbi házassági terv már I. Katalin életében felmerült (80. o. 12. jegyzet.)

Mensikov megkísérelte eltávolítani a II. Péter után szóba jöhető trónigénylőket, azaz I. Péter lányait, főleg Annát. Két hónappal I. Katalin halála után Anna hercegnőnek és férjének, Karl Friedrich hercegnek gyorsan és botrányos körülmények között Holsteinbe kellett távoznia. Mensikovnak 1727. május 12-én generalisszimusi rangot adományoztak. A fiatal cár ekkor a szimbolikusan Nagy Péterhez kapcsolódó rezidencián rendezkedett be. Mindezek után Mensikov kijelentette, hogy megjelent az I. Péterhez hasonló új Péter. Ugyanakkor, Mensikov palotájától nem messze építették fel az új imperatori rezidenciát. Boltunova szerint a katonai és hatalmi zónák között világos topográfiai és okozati kapcsolat volt. Mensikov nem a Nagy Péter kori Moszkva melletti Preobrazsenszkojét akarta rekonstruálni. A preobrazsenszkojei és a szemjonovszkojei gárdaezredek az északi háborúbeli nagy katonai győzelmeket és a polgári reformokat testesítették meg. Mensikov azonban ezt a „szimbolikus tökélet” nem tudta kihasználni. Lehet, hogy nem

sikerült neki, vagy azt tervezte, hogy erre a célra majd saját gárdáját, az ingermanlandi ezredet használja fel.

Mensikov rövid idejű regnense idején megpróbálta felkelteni II. Péter érdeklődését nagyapja szenvedélye, a tenger iránt. Újraéledt I. Péter nagy tengeri győzelmeivel kapcsolatban a tengerészek védőszentjének, Szent Pantyelejmonnak a kultusza. Mensikov a XVIII. század elején bonyolult dinasztikus szituációval találta magát szembe. Hivatalosan az uralkodó dinasztiát az imperátori ház péteri ága: I. Péter, I. Katalin, a cár nagyapja, nagyanyja és nagynénjeik, Anna és Jelizaveta Petrovna jelenítette meg. Az imperátori család közelmúltbeli történetét nem lehetett ignorálni, azonban a Legfelső Titkos Tanács Nagy Péter első családjával kapcsolatos egyes anyagokat II. Péter trónra lépése után eltávolított. Mensikov a dinasztián belüli ellentétek elsimitásával a létrejövő, vagy lehetséges problémákra próbált reagálni. Látható azonban, hogy nem akart, vagy nem tudott új dinasztikus mítoszt kreálni. Mensikov verziójában az új, fiatal cár nagyapja képmásaként jelent meg.

II. Péter szakítása Mensikovval és az ő kegyvesztettsége ugyanolyan deklaratíven alakult ki, mint az imperátornak a hercegi palotába való költözése. 1727 végén és 1728 elején Mensikov bukása még nem vezetett összes pozíciója feladásához. 1727. október elején a Legfelső Titkos Tanács elrendelte több állami intézmény átköltöztetését a Preobrazsenszkij szigetre, amit korábban Mensikov birtokolt. A sziget hatalmi központtá vált. Boltunova kifejti, hogy a Péter-Pál erőd bástyáinak új elnevezésekor nemcsak a kegyvesztett herceg nevét akarták eltávolítani a hatalmi topográfiából, hanem az új uralkodót itt is közelebb próbálták hozni dicső nagyapjához.

1727 októberében megkezdődtek II. Péter koronázásának előkészületei. A ceremónián szereplő diadalkapuknál a bibliai tematika dominált, amit Boltunova azzal magyaráz, hogy a szertartást Feofan (Prokopovics) novgorodi érsek alakította ki. A koronázás során az ó- és újszövetségi személyiségekre, az imperátori hatalmat jelképező szimbólumokra és Nagy Vlagyimirtől kezdve az orosz történelem legnagyobb alakjaira összpontosítottak. A közelmúlt dinasztiai személyiségeivel kapcsolatban, tekintettel az 1720-as évek második felére jellemző instabil helyzetre, Feofan óvatos volt. I. Péter azonban, mint példakép jelent meg örököse előtt, és Oroszország megreformálását II. Péternek kellett folytatni és befejezni. A Koronázási Bizottságnak javaslatot kellett tenni az imperátori család jövődő moszkvai rezidenciájára. A szerző körültekintően elemzi a Kreml, Preobrazsenszkoje és a Nyemeckoje Szloboda mellett és ellene szóló érveket. A bizottság tagjai szerint a Kreml volt az ország szellemi és ceremóniális központja,

míg I. Péter alatt a tényleges hatalmi centrum Moszkva mellett alakult ki. Valójában a fiatal uralkodónak a Nagy Péter előtti és a péteri Moszkva között kellett választani. A felsoroltak közül végül a legeralistább lakhelynek a Kreml tűnt.

Az udvar 1728 elején költözött Moszkvába. Február 25-én megtörtént a koronázás. A januárt és a februárt az imperátor a Kremlben töltötte. II. Péter elhagyva a pétervári Preobrazsenszkij szigetet a péteri, jauzai Moszkvába ment. A Lefortovóban lévő palota lett, rövid megszakítással, a lakhelye egészen 1730. január 19-én bekövetkezett haláláig. II. Péter második eljegyzésével megerősödött a Dolgorukij hercegek klánja. A. G. Dolgorukij hercegnek két lánya volt. Közülük az idősebb, a műveltebb és becsvágyó Katalin tetszett jobban a cárnak, és a Dolgorukij család is úgy vélte, hogy így jobban érvényesítheti érdekeit. V. O. Mihnyevice II. Péter két menyasszonyáról írt művében értelmes választásról szólt. Jellemző az is, hogy az 1720-as évek végén a szimbolikus állami struktúrában újra aktuális lett Szent Katalin kultusza. Az eljegyzést fényes külsőségek között 1729. november 30-án tartották. Boltunova kifejti véleményét II. Péter hamis végrendeletéről. A Dolgorukijok, amikor a cár beteg lett, olyan végrendelezést állítottak össze, amely szerint a trónt menyasszonya öröklí. Katalint egyenesen I. Katalin cárnőhöz hasonlították, és ahogy I. Pétert felesége követte a trónon, úgy szerintük II. Péter utódjának pedig a menyasszonyának kellene lennie. Boltunova rámutat, hogy a cár eljegyzésén I. Péter mindkét családjának tagjai részt vettek. Valójában ezzel a dinasztikus egység eszméjét jelenítették meg, azaz a Dolgorukijok Mensikov politikáját folytatták.

El lehet mondani, hogy az I. Péter utáni korszak szimbolikus hatalmi legitimációjának tradíciója Mensikov aktív részvételével alakult ki. Alapvetően az első orosz imperátor alakjára apelláltak, és ez lehetővé tette, hogy létrehozzák „második Péter” scenárióját. Emellett a kormányzó csoportok váltása az 1720-as évek második felében csak kevésbé hatott a politikai szemléletre: a Dolgorukijok a hatalom kifermálásában ugyanúgy I. Péter örökségéhez és alakjához fordultak. Ezzel együtt létezett a hatalom új pozicionálása is, sőt ezt várták. Ez készítette Feofan (Prokopovicsot), hogy emlékezve a régi orosz fejedelmekre és a moszkvai cárokra, II. Péter rezidenciájául a moszkvai Kremlt válassza. Boltunova szerint felvetődik az a kérdés, hogy a korabeli orosz arisztokrácia mennyire mutatkozott készen arra, hogy visszatérjen az I. Péter előtti időszakhoz. A korábbi szemlélet visszaállítását zavarta a Nagy Péter által létrehozott szimbolikus narratíva. Ahhoz, hogy visszatérjenek a régi moszkvai felfogáshoz, azt újra kellett volna alkotni. Az orosz hatalmi univerzum centrumába helyezett I. Péter

arra készítette a XVIII. században őt követő orosz uralkodókat, hogy „a Nap körül keringő bolygókhoz hasonlítva”, az első orosz imperátorral összevetve megfeleljenek a Péter unokája koronázási medáljára vert legendának: a „Tőled, veled és dicsőségedre”.

Jekatyerina Boltunova: *„Ot tyebja, sz toboj i k szlave tvojej”*: *Pjotr II kak Pjotr I.* („Tőled, veled és dicsőségedre”: II. Péter, mint I. Péter). *Rosszijszkaja Isztorija*. 2016. 2. 76–91. o.

Kurunczi Jenő